

ББК Ш141.14
УДК 811.161.2

ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІЇ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У НАУКОВО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ СТАТТІ

Статтю присвячено розгляду основних функцій – текстотвірної, інформативної та прагматичної – синтаксичних конструкцій, які є характерними для тексту науково-експериментальної статті. Тут звернено увагу на усталені лексико-граматичні сполучення, які формують частину речення чи абзацу, на типові синтаксичні структури, які служать для опису спостереження, експерименту та його результату.

Ключові слова: науковий текст, науково-технічна підмова, науково-експериментальна стаття, синтаксис.

Наукові й науково-технічні тексти в останні десятиліття перебували під пильною увагою науковців, оскільки саме наукова підмова потребувала не тільки вивчення і перегляду термінології, розробки принципів термінографії, але й опису усіх рівнів цієї підмови та типів наукових і науково-технічних текстів. Ці питання детально розглядалися у прикладних і теоретичних роботах із лінгвістики й перекладу таких вчених, як Н.М. Разінкіна, В.Н. Комісаров, С.В. Подолкова, Ю.Н. Марчук, М.М. Глушко, В.А. Судовцев, В.Г. Кузнецов, І.М. Колегаєва, Н.Ф. Непійвода, М.О. Кур'янова та інші.

В останні десятиліття також неодноразово змінювалися напрямки дослідження наукової і науково-технічної підмови української літературної мови. Значної ваги вчені надають типології наукових текстів, визначенню специфічних кількісних і якісних рис науково-технічної літератури, до яких, зокрема, належать пасивні конструкції, підвищена частотність вживання поширеного означення, практично цілковите зникнення питальних, спонукальних, неповних речень, відсутність наказового способу, 2-ї особи і ввічливої форми дієслів і відповідних особових і присвійних займенників, еліптизація підрядних речень з метою досягнення мовної економії, підвищена частотність вживання деяких граматичних категорій, збільшення лінійного розміру деяких синтаксичних категорій (поширеного означення і групи іменника в цілому, предикативного означення, речень в цілому). Такі зміни зумовлені як завданнями стилю наукової підмови, так і письмовим характером останнього [див., напр., Кур'янова 2006: 5].

Останнім часом на перший план висувається поняття комунікативного завдання, на реалізацію якого спрямовані усі компоненти композиційної структури тексту; кожний з них має окрему комунікативну цілеспрямованість, яка підпорядкована основному комунікативному завданню, і для здійснення якої використовуються певні комунікативні способи [Подолкова 2001: 3].

Учені неодноразово підкреслювали, що, розглядаючи тексти наукового і науково-технічного стилю, необхідно мати на увазі, що поняття наукового тексту з якої-небудь галузі науки або техніки не є чимось єдиним, а поділяється на низку різновидів. Загальною рисою для всіх цих різновидів є наявність термінів, а відмінною – морфологічне та синтаксичне оформлення тексту. З цієї точки зору слід розрізняти текст загальної енциклопедії, текст науково-технічного довідника, текст підручника, який значною мірою збігається за стилем з текстом енциклопедії чи довідника, науково-популярний текст чи статтю з певної галузі науки і техніки та текст із науково-технічного журналу чи монографії тощо [Кур'янова 2006: 2]. Необхідно також враховувати специфіку окремих галузей науки, зокрема “орієнтуватися на всі різновиди наукової літератури, характерні для кожної наукової галузі” [Мальчевская 1976: 104-105]. Звідси актуальним видається розгляд семантики й функціонування граматичних категорій у кожному з названих різновидів науково-технічного тексту в окремих галузях знань, зокрема в машинобудуванні як у науці, яка виробила свою терміносистему й наукову підмову [див., напр.: Литвиненко 2007].

Оскільки експеримент є найбільш поширеним методом науково-технічних досліджень, а його опис – важливим жанром науково-технічного тексту, завданням цієї статті визначаємо вивчення питання специфіки функціонування деяких синтаксичних категорій у тексті науково-експериментальної розвідки з машинобудування.

Оскільки основною метою науково-експериментальної статті є передача інформації про проведений експеримент, його умови та результати дослідження, важливу функцію в тексті цього типу виконують синтаксичні конструкції, спрямовані на представлення вихідних даних ходу експерименту та його результатів. У зв'язку із цим науково доцільним видається розгляд синтаксичних конструкцій, які відзначаються високою частотністю і сталістю вживання у певних частинах композиції науково-експериментальної статті, а отже, виконують, крім інформативної, текстотвірну функцію.

Характерною особливістю науково-експериментальної статті є прагнення до найвищого рівня інформативності й прозорості представлення матеріалу. Тому високою питомою вагою у текстах статей відзначаються складнопідрядні речення або складні синтаксичні конструкції, які виконують завдання розширення, уточнення чи пояснення інформації, яка міститься у головній частині, що її поширює підрядна частина, найчастіше – підрядна означальна, напр.: *Існують такі критерії оцінки перетинів Пуанкаре для*

консервативної не дисипативної системи, яка має єдиний розв'язок: періодичний рух – зображення, що складається із скінченної кількості точок, квазіперіодичний рух – замкнені орбіти, хаотичний рух – якщо відображення Пуанкаре не складається ні із скінченного набору точок, ні із замкнених орбіт, часто мають вигляд неупорядкованих скупчень точок на фазовій площині [Вісник КНУ 2005: 113] – підкреслено поняття, які потребують пояснення чи дефініції, та сполучники і сполучні слова, які приєднують підрядну частину, що містить відповідну додаткову інформацію. Таке поширення речень дозволяє уникнути непорозумінь, різничитань між автором і адресатом тексту.

Підрядні означальні частини виступають з високою частотністю елементами дефініцій понять чи термінів, які становлять теоретичну основу науково-експериментальної статті, напр.: Під хаотичним рухом будемо розуміти рух, траєкторія якого має сильну залежність від початкових умов [Вісник КНУ 2005: 112].

Для уточнення розуміння термінів і понять, запропонованого у статті, використовуються також приєднувальні конструкції зі сполучником *тобто*, напр.: Задача про коливання пружного маятника, *тобто* маси на пружині, яка може здійснювати плоскі коливання, починаючи з дослідження форми молекули CO₂, постійно перебуває у зоні уваги вчених [Вісник КНУ 2005: 112]. Пояснення можуть подаватися послідовно, якщо цього потребує текст. У цьому випадку автори статей найчастіше чергують конструкції, напр., приєднувально-пояснювальну з підрядною означальною частиною, напр.: Розглянемо пружинний маятник [...], *тобто* вантаж, підвішений на невагомій пружині, верхній кінець якої шарнірно закріплений на нерухомій опорі [Вісник КНУ 2005: 112].

Засобом вираження об'єкта спостереження та висновків зі спостереження у науковому тексті служать складні речення з підрядними додатковими, які вводяться до синтаксичної конструкції предикатами *видно*, *бачимо*, *можна вважати* та под., напр.: На першому графіку 1400 точок і *видно*, що ці точки сконцентровані в певних областях, обмежених замкненими контурами [Вісник КНУ 2005: 114]. Перша частина наведеної складної синтаксичної конструкції називає об'єкт спостереження та його ознаки (*на першому графіку 1400 точок*), а друга, приєднана сполучником *що*, – проміжний висновок зі спостереження за об'єктом. Окреслення об'єкта спостереження чи дослідження може бути винесено в окреме речення, яке передуює висновкові зі спостережень, напр.: На другому графіку зображено 14000 точок. *Бачимо*, що поступово перетин Пуанкаре поширюється на деяку область площини [Вісник КНУ 2005: 114].

Значення об'єкта наукового спостереження підсилюється за допомогою введення до першої частини речення прийменникової конструкції з *+ чого?*, яка є співвідносною до предикатів *видно*, *бачимо*, *робимо висновок* і под., напр.: З вигляду перетину Пуанкаре та значення показника Ляпунова *можна вважати*, що за таких початкових умов починає проявлятися хаос у системі, *тобто* дана система хаотична [Вісник КНУ 2005: 114].

У досліджуваних текстах найчастіше на позначення об'єкта спостереження та носія інформації використовують такі конструкції: *з наведених показників **видно**, що ...* ; *з наведеної таблиці **видно**, що...;* *з формул (2), (3) **видно**, що ...* ; *із графіка **видно**, що ...* ; *з наведених характеристик **видно**, що ...* ; *з рисунка **видно**, що ..., **напр.**: З малюнка **видно**, що послідовні наближення збігаються до кореня x^* монотонно. З формули (2) **видно**, що чим більше значення $|f'(x)|$ в околі кореня, тим менша поправка додається до попереднього наближення* [Вісник КНУ 2005]. Як бачимо, до конструкції з *чогось видно, що...* часто входить найменування форми представлення наукових даних, яким може бути *формула, графік, таблиця, рисунок, малюнок* та под. Таким чином, лексичне наповнення цієї конструкції прогнозоване й окреслено певним рядом номенклатурних слів.

Подібну семантичну функцію у науковій статті – вираження джерела інформації та підстави для висновку – виконують граматичні конструкції *як видно*, *як бачимо*, *як можемо помітити* та под., які поширюються тими ж додатками, що й розглянута вище конструкція, але не потребують сполучника *що*, напр.: **як це видно з рівняння ...** ; **як видно з цієї таблиці ...** ; **як видно з поданих даних**, як **видно** зі співвідношення; *Як видно з рисунку*, чим менш тривале коротке замикання, тим більше значення U_{zn} тим надійніше початкове горіння дуги. Додатковою функцією цих конструкцій є також з'єднувальна, оскільки вони пов'язують попередню інформацію, представлену у вербальному кодї чи за допомогою інших знакових систем (фізичних, математичних, хімічних символів, формул, схем та ін.) у названому носії цієї інформації з повідомленням про одержаний результат аналізу цієї інформації.

Для вираження аспекту дослідження, визначення підходу, окреслення методів чи прийомів експерименту або наукового аналізу, порядку розгляду наукових фактів автори статей використовують синтаксичні конструкції з дісприслівниковими зворотами, які передують частині речення, яка містить інформацію про отриманий результат застосування цих методів та прийомів дослідження, напр.: *Ураховуючи [9] і метод визначення функції $v(K, \beta)$, описаний у [4], і розглядаючи $A + 1/\mu_0 \cdot dr / du$ як параметр, визначаємо методом підбору значення коефіцієнтів K_1, K_2 [...]* [Вісник КНУ 2005: 116].

При цьому часто вживаними є такі співвідносні елементи речень: *ураховуючи щось* (метод, спосіб, підхід тощо)... *розглядаємо; ураховуючи щось* (дані, факти) ... *визначаємо; розглядаючи щось* (об'єкт, ознаки чи стан об'єкта, поведінку об'єкта) ... *встановлюємо; використовуючи щось... визначаємо*, напр.: *Використовуючи отриманий набір значень $\{K_1\}$, можемо визначити швидкість течії рідини в кожній точці плоского каналу як*

функцію координати x [Вісник КНУ 2005: 116]. Таким чином, використовуючи структурно-континуальний підхід, отримуємо розподіл тиску та швидкостей для всього каналу [Вісник КНУ 2005: 116].

Пояснення шляху розв'язання задач, побудови формул, виведення доведення і под. у наукових статтях відбувається за допомогою конструкцій *підставляючи значення чогось... отримуємо; підставляючи значення ... знаходимо*, напр.: *Підставляючи знайдений розподіл швидкості й коефіцієнти в'язкості в перше рівняння системи (10), знаходимо розподіл тиску, що відповідає моделі Рахліна-Еріксена у даній течії* [Вісник КНУ 2005: 116]. Обов'язковими елементами таких конструкцій є поширювачі дієприкметника *підставляючи*, які називають величини, дані, математичні чи фізичні значення (підставляючи що?), а також залежні від нього конструкції у виразі (u), у формулу, напр.: *Підставляючи значення u_b , v_b , w_b , ψ_{sb} , $\psi_{\theta b}$ у вирази (4), знаходимо переміщення і кути повороту вихідної задачі, а за ними всі фактори напружено-деформованого стану оболонки* [Вісник КНУ 2005: 118]. Як бачимо з попередніх прикладів, облігаторійним членом речення виступає також додаток (додатки) до дієслова зі значенням результативності (*отримуємо, одержуємо, знаходимо, дістанемо* та ін.).

Таким чином, розгляд деяких композиційних елементів науково-експериментальної статті показав, що відповідно до прагматично-комунікативного завдання цих елементів композиції за ними закріплюються спеціалізовані синтаксичні та лексико-граматичні конструкції, до яких належать, зокрема, складнопідрядні речення з підрядним означальним, приєднувальні конструкції зі сполучником *тобто*, які беруть участь в поширенні інформації та у створенні дефініції. Засобом вираження об'єкта спостереження та висновків зі спостереження у науковому тексті служать складні речення з підрядними додатковими, які вводяться до синтаксичної конструкції предикатами *видно, бачимо, можна вважати*, а також вставні речення, які виконують важливу текстотвірну функцію й відзначаються певними закономірностями побудови й лексичного складу.

Огляд деяких синтаксичних конструкцій науково-експериментальної статті показав усталеність композиції тексту цього типу та високий рівень спеціалізації мовних засобів, що служать для побудови композиційних елементів текстів такого роду. Встановлення основних функцій – текстотвірної, інформативної та прагматичної – синтаксичних конструкцій, які є характерними для тексту науково-експериментальної статті, не тільки дає можливість окреслити специфіку творення тексту цього жанру, але й готує основу для подальшого дослідження закономірностей і особливостей структурування синтаксичного рівня інших жанрів тексту науково-технічного стилю.

Література

Загнітко 2006: Загнітко, А.П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289с. – Бібліогр.: с. 260 – 288. – 3000 пр. – ISBN 966 – 639 – 272 – 2.

Карабан 2001: Карабан, В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі [Текст] / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова Книга, 2001. – Ч.1. – 271с. – 2000 пр. – ISBN 966 – 95804 – 5 – 5.

Коваль 1970: Коваль, А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту [Текст] / М. Л. Скірта, Л. Л. Щербатенко (ред.). – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 305с. – Бібліогр.: с. 304 – 305. – 1500 пр.

Кур'янова 2006: Кур'янова, М. О. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою [Текст]: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.16 / М. О. Кур'янова. – Київський національний ун-т. – К., 2006. – 19с.

Литвиненко 2007: Литвиненко, О. А. Проблема терміна і професіоналізму (на матеріалі англійської термінологічної підсистеми машинобудування) [Текст] / О. А. Литвиненко // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – Суми, 2007. – № 2 (89). – С. 143–147. – Бібліогр.: с. 147.

Мальчевская 1976: Мальчевская, Т. И. Специфика научных текстов и принципы их классификации (на материале английских биологических терминов) // Особенности стиля научного изложения [Текст] / Е. С. Троянская (отв. ред.). – М.: Наука, 1976. – 264с. – 7500 пр.

Непийвода 1997: Непийвода, Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) [Текст] : автореф. дис. докт. філол. наук: 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К., 1997. – 40 с.

Подолкова 1999: Подолкова, С.В. Информативність научних текстів [Текст] / С. В. Подолкова // Вісник Сумського державного ун-ту. – 1999. – Вип. 1 (12). – С. 167-171. – Бібліогр.: с.171.

Подолкова 2001: Подолкова, С. В. Засоби реалізації комунікативності у науково-технічних текстах (на матеріалі текстів технічної реклами і анотацій науково-експериментальних статей) [Текст]: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / С. В. Подолкова. – Харківський національний ун-т. – Харків, 2001. – 19с.

Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994: Слинько, І. І., Гуйванюк, Н. В., Кобилянська, М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Навчальний посібник [Текст] / В. А. Кондренко (ред.). – К.: Вища шк., 1994. – 670с. – Бібліогр.: с. 659 – 667. – ISBN 5 – 11 – 004250 – 0.

Джерела

Вісник КНУ 2005: Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Математика. Механіка. – Вип. 13-14. – К., 2005. – 119с. – ISBN 1684-1565.

Статья посвящена рассмотрению основных функций – текстообразующей, информативной и прагматичной – синтаксических конструкций, которые являются характерными для текста научно-экспериментальной статьи. Здесь обращено внимание на устоявшиеся лексико-грамматические соединения, которые формируют часть предложения или абзаца, на типичные синтаксические структуры, которые служат для описания наблюдения, эксперимента и его результата.

Ключевые слова: научный текст, научно-технический подтекст, научно-экспериментальная статья, синтаксис.

The article is devoted to the consideration of the basic functions – text-formative, informative, pragmatic and syntactic constructions which are typical for the text of the research and experimental article. The attention is paid to the set lexical and grammatical combinations which form part of suggestion or paragraph, to the typical syntactic structures, which serve for the description of the supervision, experiment and his result.

Keywords: scientific text, scientific and technical subtext, research and experimental article, syntax.

Надійшла до редакції 15 вересня 2010 року.

Ганна Леймонченко

ББК 81.2Англ-7

УДК 811.111'23

**ПАРАВЕРБАЛЬНІ Й НЕВЕРБАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ,
ПРЕДСТАВЛЕНІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

У статті розглянуто особливості паравербальних та невербальних засобів комунікації. Дуже важливим аспектом є вивчення невербальної інформації в художній творчості, де вона служить умовою ефективного розвитку особистості. Надається характеристика невербальної комунікації та основних пара- й невербальних засобів передачі емоційного стану персонажів художніх творів.

Ключові слова: комунікація, комунікативний простір, кінетичні засоби, паралінгвістика.

Орієнтація сучасного лінгвістичного пізнання на людину як мовну особистість ставить акцент на комунікативній діяльності індивіда. Серед пріоритетних сьогодні досліджень проблем комунікації окреме місце належить вивченню специфіки мовного й мовленнєвого втілення комунікативної поведінки людини. Встановлено, що поведінка людини зумовлена потребою виражати себе через прості дії і рухи тіла. Ця поведінка дискретна, в ній можна виділити довгі послідовності відособлених подій. Кожній такій події відповідають особливі правила і ритми. Велика частина поз, які людина приймає, і рухів, які вона робить, відтворювалися нею тисячі років. Майже всі вони відтворювалися неусвідомлено, спонтанно і без самоаналізу. Спонтанна невербальна поведінка поступово доповнюється символічною мімікою, жестами, інтонаціями, позами, використання яких засноване на культурному, груповому, ситуативному узгодженні й неможливе без попереднього навчання.

Структура, зміст і форма невербальної поведінки, її актуалізація обумовлені багатовіковою практикою спілкування. У спілкуванні обов'язково розвертатиметься пізнання однієї особи іншою, виявлятиметься і змінюватиметься відношення. Невербальна поведінка партнерів одночасно виступає як умова пізнання їх особ, виникнення стосунків, як своєрідна форма звернення один до одного [Екман 2010].

Одним із завдань сучасного мовознавства, а також лінгвокультурології як науки, що вивчає взаємодію мови і культури, є вивчення невербальних засобів комунікації з точки зору знакової будови національних систем невербальних кодів і, відповідно, вивчення цього феномена на матеріалі різних мов. Таким чином, для сучасної лінгвістичної науки вивчення паравербальних засобів комунікації й їх знаково-системної будови в художньому тексті є актуальним.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні невербальних засобів комунікації з точки зору їх актуалізації у художньому тексті.

Досягнення поставлених у роботі цілей передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) виявити та диференціювати невербальні засоби комунікації, що беруть участь у реалізації відносин комунікантів;
- 2) розробка принципів і способів семантичного опису невербального коду і відповідних мовних одиниць в художньому тексті;
- 3) розгляд паравербальних засобів комунікації як засобу відтворення природного розумового процесу.